

Калин Ангелов

(Докторант в Богословския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“)

СЪЧИНЕНИЕТО „ЗА ВЯРАТА“ ОТ СВ. ВАСИЛИЙ ВЕЛИКИ – МЯСТО, СТРУКТУРА И АДРЕСАТ

The author is a doctoral student in Patrology in the Department of Systematic Theology at Sofia University. E-mail: kapostoloa@uni-sofia.bg; <https://orcid.org/0009-0007-9205-0249>.

Abstract: Kalin Angelov,

Book “On Faith” by St. Basil the Great: Context, Structure and Addressee

The article examines St. Basil the Great’s work “On Faith” (Περὶ Πίστεως; PG 31, 676–692; CPG 2886). The author classifies it as one of the early works of the saint, suggesting that it was written around 365 AD. It is argued that “On Faith” is connected with another work by St. Basil, namely “Against Eunomius” (Κατὰ Εὐνομίον; PG 29, 497–768; CPG 2837). The author demonstrates that there is a deliberate dialogue between the two works, with “On Faith” clarifying some points made in “Against Eunomius.” The precise motive for writing “On Faith” was dissatisfaction with the unclear language used by St. Basil in “Against Eunomius,” as expressed by a hierarchically superior authority. In this context, the article presents and supports the hypothesis that “On Faith” is addressed to a specific individual, namely Eusebius of Caesarea. A new translation of the work is also proposed.

Keywords: *Asceticism, Church History, Basil the Great, “On Faith”, Ascetics, Orthodox Theology, Monasticism, Early Church*

Увод

„За вярата“¹ е кратка творба на св. Василий Велики, останала за нас като част от корпуса му с аскетически съчинения. Тя е сред без-

¹ Св. Василий Велики, *За Вярата* (De Fide/Περὶ Πίστεως). PG 31, 676 – 692 (CPG 2886). За настоящата статията ползвам текста, така както е даден в Patrologia Graeca. В позоваванията по-долу посочвам само De fide и съответната страница и част от нея в PG.

спорните произведения на светеца. В центъра ѝ стои вероизповеден символ, съставен от самия св. Василий единствено от думи и изрази, които или се откриват в Светото Писание или са били проповядвани от светиите. В нея той изрично се въздържа от всичко останало, дори то да е в духа на Писанието.² Целта на св. Василий е да изложи по прост и разбираем начин „здравата православна вяра“, така като е била предадена от традицията, като премахне всякакво подозрение относно православието на неговата собствена вяра. От самия текст става ясно, че такова подозрение е имало и то е възникнало като резултат на някакво предходно, полемично произведение на св. Василий, в което кападокиецът е защитававал Православието, като е отговарял на противници на здравата вяра. Ползваният език и начинът му на изразяване в това предходно произведение са смутили някои християни, и именно това е направило необходимо създаването на „За вярата“³.

Задачата, която си поставям с настоящата статия, е да представя мястото на тази творба в цялостното творчество на св. Василий Велики и след като анализирам текста ѝ, да дам отговор на въпросите: кога и по какъв повод е написана, както и кой е нейният адресат. Застъпвам тезата, че „За вярата“ е съставена около 365 г. като отговор на настояване на друг епископ. Изказвам хипотезата, че този епископ е Евсевий Кесарийски (става дума за Кесария в Кападокия)⁴. Смятам, че конкретната причина за това настояване са били някои негативни реакции срещу „Опровержение на защитната реч на Евномий“ (по-долу „Против Евномий“)⁵. В тази връзка, ще посоча и анализирам

² *De fide* (PG 31, 677C).

³ *De fide* (PG 31, 689A-B).

⁴ За отношенията на Евсевий Кесарийски и св. Василий Велики виж Цоневски, Ил. *Патрология. Живот, съчинения и учение на църковните отци, учители и писатели*. София: Синодално изд., 1986 [Tsonevsky, Il. *Patrology. Lives, writings and teachings of church fathers, teachers and writers*. Sofia: Synod Press 1986], с. 243; Виж също Silvas, Anna M. *The Asketikon of St. Basil the Great*. Oxford University Press, 2007, р. 96 и сл.; Интересен анализ на тези отношения през призмата на избора на Евсевий за епископ на Кесария Кападокийска през 363 г. се открива в Fatti, Federico. „An Extraordinary Bishop: Eusebius of Caesarea in Cappadocia.“ – In: Leemans, Johan etc. (ed.) *Episcopal Elections in Late Antiquity*, Berlin: de Gruyter, 2011, 343–56, с. 344 и сл.

⁵ PG 29, 497-768. Ἀνατρεπτικός τοῦ ἀπολογητικοῦ τοῦ δυσσεβοῦς Εὐνομίου (CPG 2837). За нуждите на настоящата статия съм ползвал и английския превод: St. Basil of Caesarea. „Against Eunomius“. Trans. DelCogliano, M. и Radde-Gallwitz, A. The Catholic

един вътрешен диалог, който протича между двете творби – „За вярата“ и „Против Евномий“. Смятам обаче, че св. Василий пише творбата и по един вътрешен мотив: неговото искрено притеснение, че в „Против Евномий“, неговият език – изпълнен със сарказъм и ирония и то в една сложна философска материя, наистина може да внесе смут и объркване в сърцата на четящите го. Тази опасност кападокиецът иска да избегне, като изложи „простотата на здравата вяра“⁶ в едно „недвусмислено откровение“⁷.

Мястото на „За вярата“ в хронологията на произведенията на св. Василий Велики

В хронологията на произведенията на св. Василий „За вярата“ поставя някои затруднения. Изглежда текстът още приживе на автора е бил част от различни сборници, като е имал поне две редакции.

Според големият изследовател на творчеството и живота на св. Василий – Пол Федуик – вариантът, който познаваме днес, е част от сборник с творби на светеца съставен между 376 и 377 г. и изпратен на аскетите в Понт⁸. В този сборник творбата следва „За Божия съд“ (Περὶ κρίματος Θεοῦ, *De Iudicio Dei*), като двете произведения – „За Божия съд“ и „За вярата“ – съставляват двата предговора на „Нравствените правила“ (Ἠθικά, *Moralia*) на св. Василий. Той сочи обаче, че има достатъчно основания да се смята, че този вариант на „За вярата“ е съществувал по-рано – още през 371/372 г., като предговор на една по-кратка версия на „Нравствените правила“, включваща от 1-во до 69-то правило⁹.

При все това, изследователите на творчеството на св. Василий приемат, че §§ 1 – 5 на „За вярата“ имат още по-ранен произход – от

University of America Press, 2011. В позоваванията по-долу посочвам само *Contra Eunomium* и съответната страница и част от нея в PG.

⁶ *De fide* (PG 31, 677C).

⁷ *Ibid.* (PG 31, 680B).

⁸ Fedwick, Paul. J. „A Chronology of the Life and Works of Basil of Caesarea“ – In: Fedwick, Paul. J. (ed.) *Basil of Caesarea: Christian, Humanist, Ascetic. A Sixteen-Hundredth Anniversary Symposium*. Toronto, 1981, с. 17. Федуик датира този сборник като през 376 или 377 г. като го нарича с общото име *Hypotyposis vitae asceticae*.

⁹ *Ibid.*, 14. Федуик обяснява стилистичната разлика между първите 69 правила на *Moralia* и правилата от 70-80 именно с това, че последните са писани по-късно, и са добавени специално за сборника за аскетите в Понт.

времето преди той да заеме епископската катедра. Пол Федуик смята, че е възможно този най-ранен вариант да се датира към 365г.¹⁰ На същото мнение е и Жан Грибомон, който приема, че §§ 1 – 5 вероятно са писани, още докато св. Василий е презвитер¹¹, т.е. преди 370 г. и със сигурност преди разрива на отношенията му с Евстатий Севастийски през 373 г. В друга своя статия той внася уточнението, че първоначалният вариант следва да се ситуира след написването на „Против Евномий“ (365г.) и преди началото на споровете от за Светия Дух¹². Протестантският теолог Адолф Мартин Ритер е още по-категоричен. Като стъпва на ясно изразеното в писма 140 и 175 нежелание на св. Василий да съставя свои нови вероизповедни символи след избухването на духоборските спорове, както и на факта, че в „За вярата“ такъв символ е съставен, той заключава, че творбата е написана не много по-късно след съставянето на „Против Евномий“¹³, т.е. около 365 г. Това мнение се застъпва и от Анна Силвас. Тя поставя създаването на целия корпус от „За Божия съд“, „За вярата“ и „Нравствени правила“ скоро след началото във втория понтийски период на св. Василий от 363-365 г. при повторното му оттегляне в родовото имение в Аниса на река Ирис.¹⁴ Базирайки се на някои изрази в текста, които определя като „тон на презвитер, а не на епископ“, Силвас твърдо застъпва тезата, че „За вярата“ е произведение от този период в живота на светеца.¹⁵

Аз се съгласявам с тази ранна датировка на § 1-5. Като извеждам аргументите си от прочита на творбата, смятам, че „За вярата“ има за свое начало в текст, писан от св. Василий Велики около 365-366 г., т.е.

¹⁰ *Ibid.*, 11.

¹¹ Gribomont, Jean. *Histoire du texte des Ascétiques de S. Basile*. Louvain: Institut Orientaliste, 1953, 289.

¹² Gribomont, Jean. „Notes biographiques sur s. Basile le Grand“ – In: Fedwick, aul. J (ed.) *Basil of Caesarea: Christian, Humanist, Ascetic. A Sixteen-Hundredth Anniversary Symposium*. Toronto, 1981, c. 43.

¹³ Ritter, Adolf M. „Statt einer Zusammenfassung. Die Theologie des Basileios im Kontext der Reichskirche am Beispiel seines Charismaverständnisses“ – In: Fedwick, Paul. J (ed.) *Basil of Caesarea: Christian, Humanist, Ascetic. A Sixteen-Hundredth Anniversary Symposium*. Toronto, 1981, c. 420.

¹⁴ Silvas, Anna M. *The Asketikon*, 97.

¹⁵ *Ibid.* Примерите, които Силвас дава са казаното от Василий, че „свойствено на верния служител... е върното ръководство“ (PG 31, 667A), като и изразът „и така кръщаваме...“ (PG 31, 688A).

скоро след публикуването на „Против Евномий“. Откривам, че между двете творби съществува връзка, като „За вярата“ изяснява някои неясноти, които са оставени от полемичния език, ползван в „Против Евномий“. Съответно, краят на творбата¹⁶, така като го имаме днес в § 6, е допълнително добавен при подготовката на аскетичния корпус изпратен от св. Василий на аскетите в Понт.

Евномий – биографични сведения

Св. Василий Велики пише „Против Евномий“ като отговор „Защитна реч“ (Апология) на същия. По всяка вероятност последната е представена на събора в Константинопол от януари 360 г., на който св. Василий е присъствал, но в който той не бил активен участник.¹⁷

За Евномий знаем, че е роден в десетилетието между 320-230 г. и сам е бил кападокиец¹⁸. Обучаван за бързописец, а след смъртта на родителите си преминал през Константинопол, Александрия и Антиохия, като е станал ученик, а в последствие и секретар на Аетий¹⁹. Като такъв Евномий се озовава сред антуража на Евдоксий, който пък последователно е бил епископ на Антиохия (358-360) и Константинопол (360-370)²⁰. Вероятно на събора в Константинопол през 360 г. е утвърден за епископ на Кизик, като с годините се налага за идеен водач на едно еретично идейно течение останало в историята като аномеи²¹. Умира в изгнание през 394 г.

Евномий оставя богато литературно наследство, от което днес имаме само малка част, която се дължи изцяло на негови противни-

¹⁶ *De fide* (PG 31, 689C-692C).

¹⁷ Повече за датировката на Апологията на Евномий виж в Vaggione, R. P. *Eunomius. The Extant Works*. Oxford University Press, 1987, 5-9. Текстът на Апологията може да се открие и като приложение в корпуса от творби на св. Василий в PG 30, 836 – 868. За добър критичен анализ на цялото произведение „Против Евномий“, снабден с биографични бележки Евномий виж Anastos, Milton. V. „Basil's *Katà Eὐνοίου*. A Critical Analysis.“ – In: Fedwick, Paul. J (ed.) *Basil of Caesarea: Christian, Humanist, Ascetic. A Sixteen-Hundredth Anniversary Symposium*. Toronto, 1981, 67 – 136

¹⁸ Vaggione, R. P. *Eunomius*, in General Introduction, xiv

¹⁹ *Ibid.*, xiv.

²⁰ *Ibid.*

²¹ Повече за живота на Евномий виж – *ibid.*, General Introduction, xiii – xvii. Виж също и Edelstein, J. P. *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford University Press, 1991, с. 746

ци²². Впрочем, не може да се отрече, че творчески трябва е бил много влиятелен за времето си. Само така може да се обясни факта, че и тримата велики кападокийци – св. Василий Велики, св. Григорий Богослов (Назиански) и св. Григорий Нисийски, а и други църковни писатели, са писали и оставили свои произведения „Против Евномий“ (*Contra Eunomium*)²³. В този ред на църковни писатели, творили срещу Евномий, св. Василий е хронологически първият.

„Против Евномий“ или за възможностите на човешкия език

Св. Василий започва творбата си „Против Евномий“, като се извинява за това, че ще наруши свойственото за християнина мълчание, при което се избягват празните и безполезни спорове и приказки. Уточнява обаче, че прави това, само и единствено, защото е принуден да предупреди за опасността от учението на Евномий. Последният, ползвайки убедителни думи, съзнателно или не, е бил станал инструмент на врага на истината, и под формата на мнимо „християнство“, чрез чуждо на църквата мъдруване, е мамил християните, с една единствена цел – да ги поведе към кощунственото отричане на „божествеността на Единородния“²⁴.

Всъщност, намирам, че в основата на спора между св. Василий и

²² Vaggione, R. P. *Eunomius*, xv-xvii

²³ Ibid., xiii. Освен тримата кападокийци, против Евномий пишат още – Дидим Слепия, Диодор Тарсийски, Теодор Мопсуестийски и блаж. Теодорит Кирски. Специално за творческият отговор на кападокийските отци, който впоследствие става и основа на православното виждане по този въпрос виж Риболов. С., *Традиция и контекст в богومислието на гръцките отци*. София: Синод. изд. 2014 [Ribolov. S., *Tradition and Context in the Theology of the Greek Fathers*. Sofia: Synod Press 2014,], 113-127.

²⁴ *Contra Eunomium* (PG 29, 500A): ἐπειδὴ δὲ ὁ ἐχθρὸς τῆς ἀληθείας προσθήκαις ἀεὶ τὸ κακὸν πλεονάζων, πρὸς οἷς ἐξ ἀρχῆς ἐπέσπειρε ζιζανίους τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ, καὶ νῦν εὐρὼν ὄργανα πᾶσαν ἀθρόως αὐτοῦ τὴν τέχνην ὑποδεχόμενα, ἐν προσχήματι Χριστιανισμοῦ τὴν ἄρνησιν τῆς θεότητος τοῦ Μονογενοῦς παρεισάγει, τῇ ἔξωθεν ταύτῃ καὶ ματαίᾳ σοφίᾳ τὸ καθαρὸν καὶ ἀπλοῦν τῆς διδασκαλίας τοῦ θείου Πνεύματος συνταράσσων, καὶ ἐν πιθανολογίᾳ τοὺς ἀκεραιότερους παρακρούμενος· „Но понеже врагът на истината, който увеличава злото чрез постоянно добавяне към онези плевели, които от начало пося в Църквата на Бога, днес е открил инструменти, които са приели цялата му хитрост наведнъж; и скришом въвежда отричането на божествеността на Единородния под предлог на християнство, като така размътва чистото и ясно учение на Божествения Дух, чрез това чуждо и суетно мъдруване, мамейки с изкусни доводи най-чистите“ – прев. мой.

Евномий стои несъгласието по въпроса за човешките думи и възможностите на човешкия език. Може ли чрез човешки думи да се изрази същността на нещата, по принцип, но най-вече, може ли човешкият език да улови същността на Бога?

С някои уговорки, но на този въпрос в своята „Апология“ Евномий е отговарял утвърдително. Той е надценявал човешкия ум, като вярвал в непосредствените му способности да постигне знание за Бога в рамките на човешката логика.²⁵ Евномий, в позицията приближаваща се до тази на Арий, е смятал, че ако Син и Отец са единосъщни, то тогава „същността на Бога би подлежала на телесни и човешки страдания, защото Христос е страдал на Кръста.“²⁶ Все пак обаче между неговите идеи и идеите на Арий има и съществено различие. Докато Арий е приемал наличие на две онтологични категории – нетварност и тварност, като в първата поставя само Отца, а във втората всичко останало, в т.ч. и Сина, според Евномий, тези категории били три: нероденост (Отец), роденост (Син) и тварност (целия останал космос, създаден от Отец, чрез Сина).²⁷ На тази база Евномий изглежда е различавал три начина на съществуване, всеки от които е имал своя отделна същност, която се изразявала от самите имена – „нероден“ за Отец, „роден“ за Сина и „сътворен“ за космоса²⁸. За Евномий наличието на различие в имената показва и различие на същностите. С това той е влагал едно почти „магическо“ разбиране за ролята на езика, при която природата на нещата следва имената.²⁹

Все пак, такава „магичност“ Евномий не давал на всички думи. Той делеял думите на два типа: кат' ἐπίνοiαν, т.е. по представа³⁰ и он-

²⁵ Риболов, С. [Ribolov, S.] Op. cit., 113.

²⁶ Ibid., 10.

²⁷ Ibid., 111-112

²⁸ Ibid., 112

²⁹ Ibid.

³⁰ Флоровски, Г. прот. *Източните отци от IV в.* Прев. Сл. Янакиева, София: Тавор, 2000 [Florovsky, G. *The Eastern Fathers of the IV c.* Bulg. trans. Sl. Yanakieva, Sofia: Tabor, 2000], с. 112. Българският превод от който се ползвам в следващите редове, следва руския оригинал на о. Флоровски. В него изразът кат' ἐπίνοiαν е предаден като „по примышлению“, така както е преведен в руското издание на събраните съчинения на св. Василий. Българският преводач е превел израза като „по при-мисъл“. Намирам, обаче този неологизъм за неясен и неизразяващ добре аргументацията на св. Василий. Поради това и стъпил на Lampe, G. W. H. *A Patristic Greek Lexicon*. Oxford University Press, 1961, 528, предпочитам и ползвам израза „по представа“.

тологични. Онтологичните думи били по някакъв начин свърх-човешки думи, защото те означавали самата същност на означеното и чрез тях човек придобивал разбиране за тази същност³¹. За Бога такава онтологична дума, за Евномий, била ἀγέννητος (нероден). От своя страна, думите-представи (кат' ἐπίνοίαν) били винаги човешки измислици. И като човешки измислици те нямали истинско битие и носели в себе си заблуда. Евномий обаче вероятно е смятал, че когато се говори за Бога, това не бива да става с думи-представи, а чрез онтологични думи, защото, само когато се разбира правилно същността на Бога, то може и правилно да Му се отдава и слава.

„Когато казваме нероден, – твърдял Евномий, – нямаме намерение да Го славим просто чрез името, по човешката представа, а да Му отдадем най-дължимия дълг от всички за Бога – изповядването да е това, което е. Нещата казани по представа, имат битие само в имената и речта, и като произхождат от звуците, изчезват заедно с тях“³².

Изглежда, това, което е притеснявало Евномий и аномеите като цяло, е бил страхът, че като човешки измислици, думите-представи по необходимост водели изповядващия ги до заблуда. За Евномий те били някакви „логически фикции, умствени построения, които само обозначават нещата..., като не свидетелстват нищо за устройството или природата на предметите. Иначе казано, някакви празни имена, само думи, само знаци“³³.

Именно оттук, като отхвърля делението на човешките мисли на представи и онтологични, св. Василий Велики започва и своята критика срещу Евномий³⁴. „Според него християнският възглед за света предполага, че не природата следва името, а обратното – имената са изнамерени след нещата, предметите и ги отразяват като такива.“³⁵ Поради това и Евномий смятал погрешно, че думата-представа е нещо напълно изпразнено от съдържание, и че то изчезва заедно със звука от гласа. Дори неща, които са напълно измислени, – пише све-

³¹ Флоровски Г. *Източните отци* [Florovsky, G. *The Eastern Fathers of the IV c.*], 112.

³² *Contra Eunomium* (PG 29, 520C): Ἀγέννητον δὲ λέγοντες, οὐκ ὀνόματι μόνον, κατ' ἐπίνοίαν ἀνθρωπίνην, σεμνύνειν οἰόμεθα δεῖν, ἐκτινύναι δὲ αὐτῷ τὸ πάντων ἀναγκαϊότατον ὄφλημα τῷ Θεῷ τὴν τοῦ εἶναι ὅ ἐστιν ὁμολογίαν. Τὰ γάρ τοι κατ' ἐπίνοιαν λεγόμενα, ἐν ὀνόμασι μόνον καὶ προφορᾷ τὸ εἶναι ἔχοντα, ταῖς φωναῖς συνδιαλύεσθαι πέφυκεν.

³³ Флоровски, Г. *Източните отци...* [Florovsky, G. *The Eastern Fathers of the IV c.*], 112.

³⁴ Ibid., 113

³⁵ Риболов, С. *Традиция и контекст...* [Ribolov, S. *Tradition and Context*], 113.

тецът, – като Химерата или кентаврите от митологията – не изчезват заедно с произнасянето на думите от гласа на човек³⁶. Дали от незнание или от злоумисъл, но Евномий е ограничавал своя философски анализ само до представата за несъществуващите неща. Св. Василий обаче е показвал, че понятията-представи далеч не следва да се ограничават само до тях. Внимателният и точен размисъл върху качествата на изследвания обект също се нарича представа и изяснява този обект³⁷. Тук той дава примера със зърното. На пръв поглед зърното е нещо просто. Но по-внимателното му изследване прибавя към него все повече и различни качества. Едно и също зърно, ако се разгледа като резултат от работата на земеделеца, е „плод“; същевременно, ако се разгледа като подготовка за работата на земеделеца, е „семе“; ако обаче се разглежда като средство за прехрана, е „храна“³⁸. Следователно, чрез изследване и анализ на един съществуващ и напълно реален предмет, човек добавя към представата за него. И, продължавайки, св. Василий сочи, че по подобен начин нашият Господ Иисус Христос нарича себе си с различни наименования, като така е обозначавал различни предмети относно своите качества: така Той е врата, път, хляб, вино, пастир и светлина³⁹.

В същия ред на предмети, – сочи св. Василий, – е и думата „нероден“. Тя не е някакво свръх-човешко име означаващо онтологично Бога. Напротив, тя представлява все същата човешка представа, която с нищо не е по-особена от другите имена, които даваме на Бога; с нея просто се добавя още нещо към разбирането за безкрайността на Бога⁴⁰. Нещо повече, – допълва св. Василий, – „като разсъждаваме, откриваме, че понятието „нероден“ за нас попада не в изследваната област на „що е нещо“, а много повече... в областта на „по какъв начин е то“⁴¹. „Нероден“ и „роден“ са антоними не в плоскостта на несътворена и сътворена същност, както в крайна сметка е твърдял Евномий, а в плоскостта на отношението между две еднакви същнос-

³⁶ *Contra Eunomium* (PG 29, 521B).

³⁷ *Ibid.* (PG 29, 524AB).

³⁸ *Ibid.* (PG 29, 524AB).

³⁹ *Ibid.* (PG 29, 524D–525A).

⁴⁰ *Ibid.* (PG 29, 525B).

⁴¹ *Ibid.* (PG 29, 545B): Εὐρίσκομεν οὖν λογιζόμενοι, ὅτι οὐκ ἐν τῇ τοῦ τί ἐστὶν ἀνερευνησίῃ ἢ τοῦ ἀγεννήτου ἡμῖν ἔννοια ὑποπίπτει, ἀλλὰ μᾶλλον... ἐν τῇ τοῦ ὅπως ἐστίν.

ти. „И така, както за хората не е същност, че са от някого, така, и за Бога на всичко, не е същност да кажем, че е нероден (което все едно да кажеш, че е от никого). Този който твърди, че безначалността е същност (οὐσία), прави подобно на някой, който, след като е попитан: каква е същността на Адам и каква е природата му? – Отговаря: Не от съвкупление между мъж и жена, но от ръцете на Бога е оформен. Тогава питащият може да възрази: не за начина на съществуване попитах, а за самата вещественост на материята; за нея обаче научих твърде малко от отговора. Същото става и с нас, които научаваме от думата „нероден“ повече за начина на съществуване на Бога, отколкото за самата му природа“⁴².

Така, в противовес на учението на Евномий, св. Василий ясно е изразявал православно разбиране, че различният начин на съществуване не води до различие в същността. В този анализ за възможностите на думите обаче Кесарийският епископ не се впуска самоцелно. Напротив, оборвайки философските постановки на Евномий, той показва, че самият Евномий има скрита цел: като докаже, че „неродеността“ е същност на Бога, да покаже че Син, Който е роден от Отца, не е единосъщен с Него; и така без, да признава открито, да защити това, вече отхвърлено от Никейската вяра, еретично учение⁴³.

И за да обобщим, в „Против Евномий“ св. Василий Велики защитава православната позиция, че „същността на Бога е непознаваема и напълно неизречима за човешката природа“⁴⁴, и като такава е напълно неизразима за възможностите на човешкия език, и недостъпна за човека. Всичко, което знаем за Него, са човешки представи, които винаги са и недостатъчно, и неясни, а и поради грехопадналостта на човека, те съдържат в себе си и възможностите за заблуда. В човеш-

⁴² *Ibid.* (PG 29, 548A): Ὡς οὖν ἐπὶ ἀνθρώπων οὐκ ἦν οὐσία τὸ ἐκ τινος, οὕτως οὐδὲ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων οὐσίαν ἐστὶν εἰπεῖν τὸ ἀγέννητον· ὅπερ ἴσον ἐστὶ τῷ ἐξ οὐδενός. Ὁ δὲ τὸ ἀναρχον οὐσίαν εἶναι λέγων παραπλήσιον ποιεῖ, ὥσπερ ἂν εἴ τις, ἐρωτώμενος, τίς ἢ τοῦ Ἀδάμ οὐσία, καὶ τίς ἢ φύσις αὐτῷ; ὁ δὲ ἀποκρίνοιτο, μὴ ἐκ συνδυασμοῦ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, ἀλλ’ ἐκ τῆς θείας χειρὸς διεπλασθῆναι. Ἀλλ’ οὐχὶ τὸν τρόπον τῆς ὑποστάτεως ἐπιζητῶ, φήσειεν ἂν τις, ἀλλ’ αὐτὸ τοῦ ἀνθρώπου τὸ ὑλικὸν ὑποκείμενον· ὃ πολλοῦ δέω μανθάνειν διὰ τῆς ἀποκρίσεως. Τοῦτο δὲ καὶ ἡμῖν συμβαίνει ἐκ τῆς τοῦ ἀγεννήτου φωνῆς τὸ ὅπως τοῦ Θεοῦ μᾶλλον ἢ αὐτὴν τὴν φύσιν διδασκομένους.

⁴³ *Ibid.* (PG 29, 521A).

⁴⁴ *Contra Eunomium* (PG 29, 545A): ἀπερινόητος ἀνθρώπου φύσει καὶ ἄρρητος παντελῶς ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ.

кия език не съществуват онтологични думи – такива, които да улавят същността на каквото и да е; а това е още повече валидно, когато говорим за Бога, който е отвъд всякаква възможна представа. Да се твърди обратното е опасна заблуда, която – както е в случая с аномеите – последователи на Евномий – води към ерес.

„За вярата“ като допълнение на „Против Евномий“

Ако сега отново обърнем погледа си към „За вярата“ ще видим, че, без да споменава името на Евномий, св. Василий набляга и подчертава именно това разбиране за човешкия език – той е средство, което не е достатъчно, за да даде пълно знание за Бога и Неговата същност.

„Но преди да пристъпим към самата изповед на вярата, – казва той, – струва си да се отбележи и следното: Величието и Славата на Бога, бидейки непостижими за разума и неразкриваеми за ума, чрез една дума или мисъл нито се изясняват, нито обмислят се какво са. Чрез множество използвани думи, за наша полза, боговдъхновеното писание говори неясно дори за чистите в сърцето си – чрез загадки „като през огледало“ (1Кор. 13:12).⁴⁵ Това е нещо характерно за езика на човека като такъв и то не зависи от неговата святост или греховност. Дори апостолите Павел и Петър могат да видят най-много през огледало и в тайнственост, чрез което да предвкусват бъдещия век⁴⁶. Настоящото човешко съществуване, в най-добрия случай, е само постоянен напредък към разбирането на Божиите неща. Това разбиране обаче не може да има край, защото Бог е безкраен⁴⁷.

За да илюстрира тази безкрайност на пътя към Бога св. Василий ползва различни примери от Светото Писание. Така например, той разглежда стиховете от Първото Послание на св. апостол Павел до коринтяни: „Когато бях младенец, като младенец говорех, като младенец мислех и като младенец разсъждавах; а като станах мъж, оставих младенческото“ (1 Кор. 13:11-12), като приема еврейския закон за

⁴⁵ *De fide* (PG 31, 680D–681A): *Πρὶν δὲ ἐλθεῖν ἐπ’ αὐτὴν τὴν τῆς πίστεως ὁμολογίαν, κακεῖνο ἐπισημῆσθαι ἄξιον· ὅτι τὴν τοῦ Θεοῦ μεγαλειότητα καὶ δόξαν, καὶ λόγῳ ἀπερίληπτον οὖσαν, καὶ νῶ ἀκατάληπτον, ἐνὶ μὲν ῥήματι ἢ νοήματι οὔτε δηλωθῆναι, οὔτε νοηθῆναι οἷόν τε ἦν· διὰ πλειόνων δὲ τῶν ἐνστρεφομένων τῇ ἡμετέρα χρήσει ἢ θεόπνευστος Γραφὴ μόλις τοῖς καθαροῖς τῇ καρδίᾳ, ὡς δι’ ἐσόπτρου, ᾗνίζατο.*

⁴⁶ *Ibid.* (PG 31, 681A).

⁴⁷ *Ibid.* (PG 31, 684A).

младенчеството на човека, а Евангелието – за неговата зрялост.⁴⁸

Тук може да се направи и любопитното наблюдение как и чрез избора на думи е илюстрирана необятността на знанието придобито от Евангелието в сравнение с това, получено от еврейския Закон. Знанието от еврейския ритуал е предадено чрез думата τὴν... ἐπίγνωσιν, а това от Евангелието – чрез думата τὴν... γνῶσιν⁴⁹. Епигносисът е изпълващо познание. То е свързано с личния опит и в него има насоченост и посока. За разлика от него гносисът е безкрайността на знанието без каквато и да е конкретна насоченост.⁵⁰ Евангелското познание е безкрайно и извиращо от самото Евангелие – то е подходящо за зрелия човек. Но, – подчертава св. Василий, – дори и това знание е „смътно като през огледало“⁵¹. А то е такова, именно защото по необходимост Евангелието „чрез множество използвани думи, за наша полза... говори неясно дори за чистите в сърцето си... чрез загадки“⁵². То ползва думи, а нито една дума не може да поема цялата божественост и всеки опит в една дума да се положи цялата божественост е и невъзможен, и опасен и водещ към заблуда⁵³.

„Защото, – пише кападокиецът, – когато някой каже Бог, той не е изяснил Отец, а при Отец изпуска се Творец. И още, от всички тези думи липсва най-благого, мъдростта, сила и останалите, които носят се от Светото Писание. И още, отец, ако бихме го разбираме изцяло според нашата употреба спрямо Бога, то това би било светотатство; защото означава и страст, и семеизтичане, и незнание, и слабост, и всякакви подобни неща. Подобно е и със творец, защото за нас това включва още, нужда от време, от материал, от работни инструменти и от помощ – неща от които, доколкото това е възможно за човек, трябва да изчистим дължимата слава на Бога. Това е така понеже, както казах, достойнството, дори ако някой всички мисли да би събрал за изследване и всички езици да би ползва за изразяване, пак никога

⁴⁸ *Ibid.* (PG 31, 681B).

⁴⁹ *Ibid.* (PG 31, 681B).

⁵⁰ За разликата между тези две понятия виж Picirelli, R. E. „The meaning of *Epignosis*“, *The Evangelical Quarterly*, 1975 issue 2, pp. 85-93. Авторът представя е обзор на литературата и становищата по въпроса.

⁵¹ *De fide* (PG 31, 681BC).

⁵² *Ibid.* (PG 31, 681A). Виж и бел. 45 по-горе.

⁵³ *Ibid.* (PG 31, 684B).

не би могъл да изложи.⁵⁴

И за да подчертае антиевномианската насоченост на творбата си, св. Василий Велики завършва този дълъг пасаж отново с акцент върху ограничеността на човешкия език и способност за познание относно Бога: „И така, боговдъхновеното Писание по необходимост ползва множество имена и изрази за някакво частично и неясно представяне на Божията Слава“.⁵⁵

По този начин, без изричното споменавање на Евномий или ано-меите, „За вярата“ е затвърждаване, но с по-малко и по-ясни думи, на същите идеи, които водят светеца и при написването на „Против Евномий“. Двете произведения са тясно свързани едно с друго, като могат и следва да бъдат разбирани в един задочен диалог, при който „За вярата“ пояснява казаното „Против Евномий“.

***„За вярата“ като оправдание за „Против Евномий“
или причините за написване ѝ***

Традиционно се приема, че св. Василий пише съчинението „За вярата“ по повод искане от група малоазийски аскети или техни водачи. Това мнение се споделя от Пол Федуик⁵⁶ и Жан Грибомон⁵⁷ както и от Кларк в коментара му към превода на аскетичните произведения на св. Василий Велики⁵⁸. Анна Силвас развива по-подробни разсъждения в тази насока. Като признава, че изрази тῆς ὑμετέρας εὐλαβείας, с който св. Василий се обръща към адресата си, е двузначен и може

⁵⁴ *Ibid.* (PG 31, 684B): Ἄν τε γὰρ εἴπῃ τις, Θεός, οὐκ ἐδήλωσε τὸ, Πατήρ· τῷ δὲ, Πατὴρ, λείπει τὸ, κτίστις· Τοῦτοις δὲ πάλιν χρεια ἀγαθότητος, σοφίας, δυνάμεως, καὶ τῶν λοιπῶν τῶν φερομένων ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ. Πάλιν δὲ τὸ, Πατήρ, ὀλόκληρον κατὰ τὴν ἡμετέραν χρῆσιν, ἐὰν ἐκλάβωμεν ἐπὶ Θεοῦ, ἀσεβοῦμεν· πάθος γὰρ καὶ ἀπόρρῃαν, καὶ ἄγνοιαν, καὶ ἀσθένειαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα ἐπιφημίζει. Ὅμοίως δὲ καὶ τὸ, κτίστις· Ἐφ' ἡμῶν γὰρ χρεια χρόνου, ὕλης, σκευῶν, βοήθειας· ὧν ἀπάντων καθαρεύειν δεῖ τὴν εὐσεβῆ περὶ Θεοῦ δόξαν, ὡς δυνατόν ἀνθρώπῳ. Τοῦ γὰρ πρὸς ἀξίαν, ὡς ἔφην, κἂν εἰ πᾶσαι μὲν διάνοιαι πρὸς τὴν ἔρευναν συναφθεῖεν, πᾶσαν δὲ γλῶσσαι πρὸς τὴν ἐπαγγελίαν συνδράμοιεν, οὐδέποτε ἂν τις ἐφίκοιτο.

⁵⁵ *Ibid.* (PG 31, 684C): Ἡ μὲν οὖν θεόπνευστος Γραφὴ πλείοσιν ὀνόμασιν ἀναγκαίως χρῆται καὶ ῥήμασιν εἰς μερικὴν τινα, καὶ ταύτην αἰνιγματώδη, τῆς θείας δόξην παράστασιν.

⁵⁶ Виж Fedwick, P. A *Chronology of the Life*, с. 11.

⁵⁷ Виж Gribomont, St. *Histoire du texte*, с. 289.

⁵⁸ Saint Basil. *The Ascetic Works of Saint Basil*. Translated into English with Introduction and Notes by W.K.L. Clarke, D.D. London, 1925, с. 97.

да означава почтително обръщане както към един човек, така и към мнозина, тя все пак приема, че той пише на група аскети⁵⁹.

На различно мнение обаче е Стефан Хилдебранд, който предполага, че кападокиецът се обръща към едно лице – епископ. Той не изказва предположения за неговата личност, но смята, че този епископ по някакъв начин е свързан с ръкополагането на св. Василий като презвитер⁶⁰.

Аз споделям това мнение на Хилдебранд. Смятам, че в своя първоначален вариант „За вярата“ изглежда е бил текст, адресиран към едно лице – по всяка вероятност епископ. Аргументи за това намирам в самата творба. Една значителна част от нея св. Василий отделя, за да изясни и оправдае някаква своя предходна творба. В тази творба той е ползвал по-неясен, и по-агресивен език, а също е употребявал и някакви технически изрази, стоящи извън текста на Светото Писание. Едно такова дълго оправдание, с такъв извинителен тон, едва ли щеше да намери място в творба, писана като отговор на молба на аскети, потърсили духовни съвети от светеца. По-скоро, там би се очаквало един много по-наставнически тон и начин на изразяване.

Вместо това в „За вярата“ ние четем:

„Докато се борех с появяващите се ереси, следвайки примера, оставен от предшествениците и съответно, водейки се от спора с посятото от дявола безчестие, трябваше чрез различни слова, да възпирам или да отвърщам нападащите хули, и други подобни, според както нуждата на заболяването налагаше. Наистина, тези (слова – б. м.) не рядко не бяха от Писанието, но при все това не бяха чужди на благочестивия му смисъл. Но пък и апостолът често не отбягваше ученията на елините, когато те бяха необходими за целта му“⁶¹. По-надолу св. Василий

⁵⁹ Silvas, A. *The Asketikon*, 97.

⁶⁰ Hildebrand, S. M. *Basil of Caesarea*. Baker Academic, 2014, 60. Хилдебранд прави и много добър и оригинален анализ на „За вярата“, като разглежда творбата в светлината на тринитарното богословие на св. Василий, 59-64.

⁶¹ *De fide* (PG 31, 677BC): Ἐως μὲν οὖν ἀγωνίζεσθαι πρὸς τὰς ἐπανισταμένας κατὰ καιρὸν αἰρέσεις ἐχρῆν, ἐπόμενος τοῖς προειληφόσιν, ἀκόλουθον ἡγοῦμην τῇ διαφορᾷ τῆς ἐπισπειρομένης ὑπὸ τοῦ διαβόλου ἀσεβείας, ταῖς ἀντιθέτοις φωναῖς κωλύειν, ἣ καὶ ἀνατρέπειν τὰς ἐπαγομένας βλασφημίας, καὶ ἄλλοτε ἄλλαις, ὡς ἂν ἡ χρεια τῶν νοσοῦντων κατηνάγκασε, καὶ ταῦται πολλάκις ἀγράφοις μὲν, ὅμως δ' οὖν οὐκ ἀπεξενωμέναις τῆς κατὰ τὴν Γραφὴν εὐσεβοῦς διανοίας· τοῦ Ἀποστόλου πολλάκις καὶ Ἑλληνικοῖς ῥήμασι χρῆσασθαι μὴ παραιτησαμένου πρὸς τὸν ἴδιον σκοπόν.

Велики продължава с думите: „Така, ние и днес както и всякога, знаели сме да избягваме всеки глас и мисъл чужди на Господното учение. Но както вече казах, целта, която сега е поставена пред нас и вас, различава се значително от онези ни намеренията, които ни водеха да напишем нещо друго или да кажем нещо различно“⁶².

Именно в тази връзка на оправданието си, св. Василий споменава и изяснява различните видове слова, които християнинът може и трябва да използва според конкретната нужда на аудиторията си⁶³. Впрочем, това различно ползване на видовете слова съобразно конкретните цели, той приема като изпълнение на заръката на светия апостол Павел: „да знаете, как трябва да отговаряте всекиму“ (Кол. 4:6)⁶⁴.

Този смирен и оправдателен тон може да се обясни, най-естествено, с това, че той се обръща към някой, който е висшестоящ. Св. Василий не е човек, който би пренебрегнал йерархията в Църквата. Напротив, цялото негово творчество е пропито от идеята, че безвластието и неподчинението е причината за злото, което вижда около себе си⁶⁵. За него оставянето без отговор на едно такова искане от висшестоящ „не е безопасно“⁶⁶. И то не е безопасно, именно защото непокорството отдалечава човека от богоподобие: защото, ако и Самият Господ върши това, що му е дадено като заповед от Отца; а Светият Дух не говори от себе си, а само което чува от Сина, то какво оправдание какво оправдание бихме имали ние, тварните хора, за неподчинението си – възкликва св. Василий⁶⁷. Тази духовна нагласа за приемане на йерархията отговаря и за смирения и оправдателен отговор на светеца, който откриваме в тук.

Допълнително, за това, че св. Василий се обръща към един човек, а не към много, говорят и обръщенията които ползва към адресата

⁶² Ibid. (PG 31, 680B): Πᾶσαν μὲν οὖν ἄλλοτρίαν τῆς τοῦ Κυρίου διδασκαλίας φωνὴν καὶ ἔννοιαν οὕτως ἡμεῖς πάντοτε καὶ νῦν ἀποφεύγειν ἐγνώκαμεν, καὶ τοῦ σκοποῦ δὲ, ὡς προείπον, τοῦ νῦν ἡμῖν τε καὶ ὑμῖν προκειμένου, καταπολὺ διαφέροντος τῶν ὑποθέσεων ἐκείνων, ὑφ' ὧν ἄλλωτε ἄλλως ἐπὶ τὸ γράψαι τι ἢ εἰπεῖν προήχθημεν.

⁶³ Ibid. (PG 31, 680B-D).

⁶⁴ Ibid. (PG 31, 680 D).

⁶⁵ Добра илюстрация за това е Св. Василий Велики, *De Iudicio Dei*, § 2 (PG 31, 653C–656A).

⁶⁶ *De fide* (PG 31, 676D).

⁶⁷ Ibid. (PG 31, 677AB).

си в текста – τῆς ὑμετέρας εὐλαβείας⁶⁸ и τῆς ὑμετέρας ἀγάπης⁶⁹. Те са в единствено число, като притежателното местоимение ὑμετέρας, с което те се съпровождат, смятам че трябва да се разглежда като употреба на учтива форма⁷⁰.

Естественият въпрос тук е защо и пред кого се оправдава св. Василий? Кой е отправил към него това настоятелно искане за ясна писмена изповед на благочестивата вяра⁷¹? И кой му напомня, че трябва да наблегне върху изясняването на написаните от него неща?⁷²

За отговора на тези въпроси смятам, един поглед към „Против Евномий“ би ни помогнал отново. Следва да се отбележи, че и в „Против Евномий“ св. Василий Велики се обръща към някого учтиво, като ползва израза τὴν ὑμετέραν... ἀγάπην, като и тук подчертава, че прави това освен за всичко друго и за собствената сигурност.

„Необходимо беше и ние, – пише той, – с оглед разпоредбите на Ваше Благолюбие, а и за нашата собствена сигурност, като пренебрегваме и слабостта си в темата, и че сме напълно ненавикнали на подобен вид речи, да приемем да се сражаваме за истината и да изобличаваме лъжата, според получената от нас мяра от Господа на знанието“⁷³.

Като се базира на автобиографичните сведения от известното

⁶⁸ *Ibid.* (PG 31, 676C и 689A).

⁶⁹ *Ibid.* (PG 31, 677C).

⁷⁰ Повече за употребата на ἀγάπη и εὐλάβεια виж Lampe, G.W.H. *A Patristic Greek Lexicon*. Oxford University Press, 1961, съответно с. 8, б. G и с. 567, б. e. Смятам, че едно изследване на ползваните обръщения в кореспонденцията на св. Василий би било полезно за изясняване на проблемът за адресатът на „За вярата“. То обаче значително надхвърля скромните задачи на настоящата статия. Все пак, видно е, че, когато светецът се пише, той често ползва двете обръщения като взаимнозаменяеми. Виж в тази връзка 132-ро писмо до Авраамий Батнийски и в 197-мо писмо до Амврозий Медиолански, където двата израза присъстват в един и същи текст и дори в едно и също изречение. Отделно като примери за употреба на обращението ἀγάπη могат да се дадат още писма № 100, 113, 138, 140, 165, 173, 197, 203, 205, 217 и др., а за употребата на εὐλάβεια - № 49, 59, 71, 190, 191, 195, 198 и др.

⁷¹ *De fide* (PG 31, 676C).

⁷² *Ibid.* (PG 31, 689A).

⁷³ *Contra Eunomium* (PG 29, 500AB): ἀναγκαίως καὶ ἡμεῖς, διὰ τε τὴν ὑμετέραν τῶν ἐπιταξάντων ἀγάπην καὶ διὰ τὸ ἡμῶν αὐτῶν ἀσφαλές, ἐν τούτῳ τῆς ἀσθενείας ὑπεριδόντες, καίτοι παντελῶς ἀγύμναστοι τοῦ τοιοῦτου εἶδους τῶν λόγων ὄντες, κατὰ τὸ ἐπιχρηγήθην ἡμῖν παρὰ τοῦ Κυρίου τῆς γνώσεως μέτρον, τῇ τε ἀληθείᾳ συνίστασθαι, καὶ ἀπελέγχειν τὸ ψεῦδος ὑπεδεξάμεθα·

223-то писмо на св. Василий, Жан Грибомон е на мнение, приемано и от други, че адресат на „Против Евномий“ е Евстатий Севастийски⁷⁴. Последният, вече епископ, е трябвало да се подготви за събора в Лампсак (края на 364 г.) и е ползвал оттеглянето на св. Василий от Кесария Кападокийска след ръкополагането му за презвитер⁷⁵. Св. Василий е диктувал възраженията срещу ереста, които били записвани от бързописци. Грибомон заключава, че, дори и ако окончателния на „Против Евномий“ не е от тогава, произходът на творбата трябва да се търси именно от тази среща на двамата. Това оказва влияние на характера на произведението. „Против Евномий“ е силно полемична творба. Тя е съставена от различни цитати взети от Апологията на Евномий, които св. Василий оборва, като коментира и посочва слабостите в аргументите на противника си, и така разкрива скритите му цели. Неслучайно – казва св. Василий – Евномий е избрал заглавието „Апология“ (Защитна реч). Целта му е да се покаже като нападнат и обвинен несправедливо, и, като получи естественото съжаление и симпатия, които хората изпитват към нападнатия, да прокара еретичното си учение⁷⁶.

Езикът на св. Василий е емоционален. Въоръжен с ирония и сарказъм той често си играе с думите. Така още от началото, св. Василий казва, че въпреки, че сам не е автор на ереста, Евномий е изказал гласно богохулството на мнозина, съдържащо до този момент зад зъбите им, като е публикувал това „брилянтно съчинение“ и именно поради тази негова дързост, ще има „честта“ да бъде наричан неин основател и родоначалник⁷⁷. По-надолу той продължава в същия дух, когато говори за това, как Евномий вижда основната си концепция – представата: „С удоволствие бих го попитал: Що значи това „представа“? Нима тази дума не означава абсолютно нищо? Шум някакъв изпаднал от езика!“⁷⁸... „Но това би трябвало да се нарича не „представа“,

⁷⁴ Gribomont. *Notes biographiques*, 36–39. Повече за 223-то писмо, текст и превод на английски, виж Saint Basil. *The Letters*. Vol. III, transl. Deferrari, London, 1986, 286 и сл.

⁷⁵ Затова оттегляне виж по-долу. Срв. Виж Silvas, Anna M. *The Asketikon*, p. 96.

⁷⁶ *Contra Eunomium* (PG 29, 501C).

⁷⁷ *Ibid.* (PG 29, 501A).

⁷⁸ *Ibid.* (PG 29, 521A): Τί ποτέ ἐστὶν ἡ ἐπίνοια, ἥδέως ἂν αὐτὸν ἐρωτήσαιμι· ἄρ' οὐδὲν παντάπασι σημαίνει τὸ ὄνομα τοῦτο, καὶ ψόφος ἄλλως ἐστὶ διὰ τῆς γλώττης ἐκπίπτων;

а повече лудост и глупост⁷⁹. Още малко по-надолу казва: „Щеше да бъде много ценно качество на казаните лъжливо неща, ако наистина природата на лъжата се унищожаваше заедно с изказването им, но те нямат такава природа“⁸⁰.

Въобще, този „хаплив“ начин на оборване на тезите на Евномий пронизва цялата творба на св. Василий. Разбира се, следва да се спомене, че в това отношение кападокиецът не е новатор в християнската литература. Напротив, той стъпва на традиция, имаща своите корени поне сто и петдесет години преди него⁸¹. Иронията и сарказмът обаче, съчетани със сложността на материята, изискваща добро познаване на гръцката философия и на богословски понятия и технически термини и концепции, със сигурност са били предпоставка за не доброто разбиране на „Против Евномий“. И като се вземе предвид, че самият св. Василий е бил „напълно ненавикнал на подобен вид речи“⁸², то с висока доза вероятност може да допуснем, че творбата е смутила някои вярващи.

Св. Василий обаче, нито желае, нито пък цели това да обърка някого от братята и сестрите в Христа. Напротив, изглежда самият той си дава сметка за тези възможни опасности и това го е притеснявало истински. Така в „За вярата“, той признава, че този негов начин на изразяване и на оборване на тезите на противника може да въведат някои в заблуждение и това да бъде използвано от противниците на здравата вяра, които въведат по-малко образованите в изкушение. Той пише:

„Беше ми напомнено от Ваше Благоговение да се наблегне върху тези неща и ясно да направя накрая за вас своето разсъждение, и чрез вас за братята в Христа, за ваше и тяхно пълно убеждение в името на Господа Наш – Иисус Христос. И счетохме за необходимо и падащо се нам

⁷⁹ *Ibid.* (PG 29, 521B): Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον οὐχὶ ἐπίνοια, παράνοια δ' ἂν μᾶλλον καὶ φλυαρία προσαγορεύοιτο. Тук, струва ми се, играта с различните значения двете думи с общ корен – ἐπίνοια (представа) и παράνοια (лудост) – е съвсем съзнателно целена – б.м.

⁸⁰ *Ibid.* (PG 29, 521C): Πολλοῦ γὰρ ἂν ἄξιον ἦν τὰ ψευδῇ λέγειν, εἴπερ ἡ φύσις τοῦ ψεύδους τοῖς λαλουμένοις συνδιεφθείρετο· ἀλλ' οὐκ ἔχον ἐστὶ φύσιν τοῦτο γέ.

⁸¹ Тук могат да се посочат „Срещу Целз“ на Ориген, „Срещу Астерий“ на Маркел Анкирски, „Срещу Маркел“ на Евсевий Кесарийски, „Осмиването на външните философи“ от Ермий и др. Виж повече в St. Basil of Caesarea. *Against Eunomius...*, Introduction, 39.

⁸² Виж бел. 73 по-горе.

(задължение – б.м.), чрез излаганите от нас тук и там неща, ничий ум, по никакъв начин, да не водим към объркването на спора – ние винаги принудени сме били да се изправим срещу тема, приведена от противниците на истината; нито пък да бъдат въвлечени някои на противната страна от желаещите ни да обвинят за чужди неща, и често своите болести на нашата мисъл клеветнически да припишат, за да завлекат по-необразованите⁸³.

Св. Василий искрено желае никой да не пострада заради него. И всъщност, – мисля си, – именно това чувство за отговорност към Църквата е неговия основен вътрешен мотив, който го кара да пише на „За вярата“. Именно той изпълва го изпълва със страх да не се окаже като фарисеите, които „сами не влизат, а на влизащите се пречат да влязат“ (Мат. 23:13):

„Затова и именно призовавам и се моля: отказали се от безполезния спор и непристойни словоблудства, нека се задоволим с нещата казани от светиите и от самия Господ; и достойно за небесния повик да мислим, и достойно за Евангелието на Христос да заживеем, с надежда за вечен живот и за Небесното Царство, приготвено за всички, които пазят заповедите на Бога и Отца, според Благовестието на Блажения Бог – Иисус Христос, нашия Господ, в Дух Свят и в истина“⁸⁴.

До кого св. Василий пише „За вярата“ – обосноваване на една хипотеза

Накрая ще опитам да обоснова една хипотеза за отговор на въпроса кой е епископът, по чието искане пише св. Василий „За вярата“

⁸³ *De fide* (PG 31, 689AB): Ταῦτα ὑπομνησθέντες παρὰ τῆς ὑμετέρας εὐλαβείας ὑπαγορεῦσαι ἐν τοῖς τελευταίοις, καὶ τὸ ἑαυτῶν φρόνημα φανερὸν ποιῆσαι ὑμῖν τε καὶ δι' ὑμῶν τοῖς ἐν Χριστῷ ἀδελφοῖς, εἰς πληροφορίαν ὑμῶν τε καὶ αὐτῶν ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀναγκαῖον καὶ ἡμῖν ἐπιβάλλον ἡγησάμεθα πρὸς τὸ μηδαμῶς περιφέρεισθαι τινῶν τὸν νοῦν ἐν τῇ διαφορᾷ τῶν ἄλλοτε μὲν ἄλλως παρ' ἡμῶν ἐκτεθέντων, αἰεὶ δὲ πρὸς τὴν ἐπεισαγομένην παρὰ τῶν ἀντιδιατιθεμένων τῇ ἀληθείᾳ ὑπόθεσιν ἀναγκαζομένων ἡμῶν ἐνίστασθαι, μήτε μὴν διασαλευέσθαι τινὰς ἐν τῇ ἐναντιότητι τῶν ἐν ἡμῖν τὰ ἀλλότρια ἐπιφημιζέιν θελόντων, ἢ καὶ τὰ ἴδια πάθη πολλάκις ἐπὶ τὸ συναρπάσαι τοὺς ἀπλουτέρους τοῦ ἡμετέρου φρονήματος καταψευδομένω.

⁸⁴ *Ibid.* (PG 31, 688D-689A): Διόπερ παρακαλῶ καὶ δέομαι, παυσάμενους τῆς περιέργου ζητήσεως καὶ ἀπρεποῦς λογομαχίας, ἀρκεῖσθαι τοῖς ὑπὸ τῶν ἁγίων καὶ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου εἰρημένους, ἄξια δὲ τῆς ἐπουρανίου κλήσεως φρονεῖν· καὶ ἀξίως τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ πολιτεύεσθαι, ἐπ' ἐλπίδι τῆς αἰωνίου ζωῆς, καὶ ἐπουρανίου βασιλείας, τῆς ἡτοιμασμένης πᾶσι τοῖς φυλάσσουσι τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, τὰς κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ μακαρίου Θεοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ ἀληθείᾳ.

през 365 г.? Като съзнавам, че при липсата на ясни индикации за това в самия текст, всеки отговор е до голяма степен хипотетичен, все пак смятам за най-логично и естествено искането за ясно излагана на вярата да е дошло от неговия епископ – Евсевий Кесарийски.

Св. Василий и Евсевий имат сложни и нелеки отношения⁸⁵. Когато в началото на 362 г., след 20 години на катедрата, възрастният епископ Дианий се представя пред Господа, в Кесария Кападокийска започва сериозно напрежение във връзка с избора на неговия наследник. Св. Василий вероятно е един от кандидатите, при това имащ всички основания да бъде считан за достоен за тази служба. Евсевий от своя страна бил от знатните граждани на Кесария, но бил мирянин, не бил кръстен и имал твърде слаба богословска подготовка. Изборът му бил до голяма степен политически, като вероятно е наложен именно, за да не бъде избран св. Василий. Връзките на Василий с движението на аскетизма, върху което към онзи момент тегнело и подозрението за крайностите осъдени на Събора в Гангра, както и дългогодишното лично и семейно приятелството с Евстатий Севастийски, вероятно са плашили влиятелния градски елит, който се обединил зад фигурата Евсевий. Същевременно аскетичните групи, които заставали зад св. Василий също са имали своето все по-голямо влияние в църковните среди. Като форма на компромис се е стигнало до решението Евсевий да бъде избран за епископ, а св. Василий ръкоположен за презвитер, който да го подпомага. Този компромис обаче не е продължил дълго. Опитът на св. Василий да съчетае монашеския начин на живот със задълженията си на презвитер изглежда го е правил подозрителен в очите на новия епископ и поддръжниците му в града. По съвет на св. Григорий Богослов св. Василий е напуснал Кесария и се е върнал в мястото на своето отшелническо край река Ирис в Понт⁸⁶. Някъде от същото време е и появата и на „Против Евномий“ и на „За вярата“.

Като застъпва тезата, че „За вярата“ е писана за група аскети, Жан Грибомон изказва предположението, че това по всяка вероятност са аскети от обкръжението на Евстатий Севастийски⁸⁷. Според него обаче тези аскети са били на консервативни позиции, изостанали от раз-

⁸⁵ В анализа на тези отношения по-долу стъпвам на Fatti, Federico. *An Extraordinary Bishop*, 344-349.

⁸⁶ Виж Silvas, A. *The Asketikon*, 96.

⁸⁷ Виж Gribomont. *Notes biographiques*, 36.

витието на своите епископи, не са участвали в споровете с Евномий и именно поради това са били смутени от езика на св. Василий⁸⁸.

Това предположение обаче има слабост. Ако „Против Евномий“ – както самият Грибомон смята – е творба писана, за да помогне Евстатий Севастийски при подготовката му в събора в Лампсак, то би било странно хора от антуража му да са реагирали така остро, че да се е наложило св. Василий да изготви „За вярата“. По-вероятна изглежда хипотезата реагиралите да са около епископа на Кесария, от където св. Василий си е тръгнал съвсем скоро и то след взаимно недоволство. Те и без това са гледали на него, на аскетизма и на близостта му с Евстатий Севастийски с подозрение. От св. Григорий Богослов, който е нашият единствен източник за тези събития, знаем че в този период е имало интриги срещу св. Василий⁸⁹. Възможно е да се допусне, че „За вярата“ е резултат тези интриги: хората около Евсевий Кесарийски са поставили въпроса за съдържанието и езика на „Против Евномий“, а епископът от своя страна е поискал от св. Василий „писмена изповед на благочестивата вяра“⁹⁰.

Ако това предположението е правилно, то тогава може да разчетем изречението „от такива неща, като чужди на евангелската и апостолската вяра и любов, необходимо е да се пазите и Вие“⁹¹ като проява и тук, в „За вярата“, на така характерната за св. Василий Велики „хапливост“ на езика. Това предупреждение е свързано с предходното изречение, в което св. Василий говори за хора, желаещи да го обвинят в неща чужди на мисълта му и приписващи му своите собствени божества. Светецът предупреждава своя епископ Евсевий Кесарийски да не бъде като тях и да не се поддава на интригите, защото всички – от най-малкия до най-големия – ще отговаряме пред Бога за делата си.

Заклучение

„За вярата“ е важна творба на св. Василий Велики. В нея той ни е оставил своят вероизповеден символ. Наистина, това не е единствения достигнал до нас символ съставен от него. В писма 105 и 159,

⁸⁸ *Ibid.*

⁸⁹ Fatti, Federico. *An Extraordinary Bishop*, 344.

⁹⁰ *De fide* (PG 31, 676C).

⁹¹ *Ibid.* (PG 31, 689B): οὗς καὶ ὑμῖν φυλάξασθαι, ὡς ἀλλοτρίους τῆς εὐαγγελικῆς καὶ ἀποστολικῆς πίστεως τε καὶ ἀγάπης, ἀναγκαῖον...

съответно „До дяконесите, дъщери на Терентий“ и „До Евпатерий и неговите дъщери“, писани във времето на избухването на духовно-чуждестранните спорове, се откриват следи и от други такива символи⁹². Но тези символи са частни и останали „скрити“ в кореспонденцията на светеца.⁹³ За разлика от тях вероизповедният символ в „За вярата“ е много по-представителен. Той е изпратен от св. Василий до аскетите в Понт, като предговор на вероятно най-интимното негово произведение „Нравствените правила“, което е предхождало и неговия Голем аскетикон.⁹⁴ Това показва че светецът е харесвал и ценял тази своя творба и е гледал на нея с изключителна сериозност. Това е вижда и през редакционното ѝ развитие. Св. Василий я развива и трансформира поне на два, а може би и на три етапа: §§ 1-5 около 365 г., към които към 371 г. е добавен § 6, а после и през 376-377, когато изпраща целия корпус към Понт, когато е напълно възможно да е развивал и частта относно Св. Дух в самият символ.

„За Вярата“ носи белезите на интригите сред църковната общност, в които е възникнала, и които са направили предходната му творба „Против Евномий“ съмнителна в очите на някои християни. Това от своя страна е накарало предшественика на св. Василий на епископската катедра в Касарей – Евсевий Кесарийски – да изиска от него ясно да изповяда вярата. Кападокийският светец се впуска в това начинание носещ съзнание за отговорността, която има като част църковната йерархия, но и поради своя вътрешен стремеж да помогне за спасението на всички. Той е съзнавал, че езикът и стила на аргументиране, който е ползвал в „Срещу Евномий“ могат да увлекат братята и сестрите в празни спорове и така те да бъдат въвлечени в ерес. Св. Василий искрено желае да ги предпази от това. От своя страна това създава един вътрешен диалог между за „За вярата“ и „Против Евномий“, като „За вярата“ е творба много по-достъпна, ясна и интимна, което ни позволява да видим вътрешния живот на светеца от Кападокия. Това я прави ценна за нас и днес.

⁹² Saint Basil. *The Letters*, Vol. II, съотв. с. 199 и сл и с. 395 и сл.

⁹³ Виж повече за частните символи на вярата като цяло и конкретно за тези съставни св. Василий в Radde-Gallwitz, A. „Private Creeds and their Troubled Authors“. *Journal of Early Christian Studies*, 24, 4, Winter 2016, 465-490.

⁹⁴ Silvas, A. *The Asketikon*, 19 и сл.

Приложение¹

Св. Василий Велики

За вярата

Patrologia Graeca 31

col. 676 – 692

CPG 2886

[676C] 1. След като, по благодатта на благия Бог, научих за достойното за любовта на Христа поръчение на Ваше Благоговение², в което поискахте от нас писмена изповед на благочестивата вяра, първом – почувствал своята немощ [676D] и безсилие – колебаех се с отговора. Но понеже спомних си казаното от апостола: „като се търпите един други с любов“ (Еф. 4:2)³, а също и „понеже със сърце се вярва за оправдаване, а с уста се изповядва за спасение“ (Рим 10:10)⁴, то сметнах за опасно⁵ да Ви възразя, а да премълча спасителната изповед. Писано е: „имайки увереност в Бога чрез Христа, но не защото сме [677A] способни да помислим нещо от себе си като от нас си; напротив, способността ни иде от Бога“ (2 Кор. 3:4-5)⁶. И ето, както тогава

¹ Превод от старогръцки език Калин Ангелов.

² τῆς ὑμετέρας εὐλαβείας е израз, който се ползва за почитително обръщение към някой, най-често вишестоящ епископ.

³ ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ. Възможен превод, който може и да обяснява мисълта на Василий по-добре е „търпейки се един друг в любов“ или „въздигайки се един друг в любов“ – бел.моя.

⁴ καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν.

⁵ Двойното отрицание „οὐκ ἀκίνδον“ (бук. „не безопасно“) преведох с положителното „опасно“.

⁶ Πεποίθῃσιν ἔχων διὰ τοῦ χριστοῦ πρὸς τὸν θεόν... οὐχ ὅτι ἱκανοί ἐσμεν ἅφ' ἑαυτῶν λογίσασθαι τι, ὡς ἐξ ἑαυτῶν· ἀλλ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ θεοῦ.

те (апостолите-б.м.)⁷, така сега и ние – и то чрез Вас – станахме годни да бъдем служители на Новия Завет, не на буквата, а на духа (2 Кор. 3:6)⁸. А свойствено на верния служител – това е известно на всеки – е именно, ако му бъде поверено ръководството на съслужителите от добрия господар, да го съхрани за тях чисто и безхитростно.

Така и аз; длъжен съм, всички неща, които научих от боговдъхновеното писание, да Ви предам за одобрение от Бога, в полза на общото благо (ср. 1 Кор. 12:7). Понеже, ако самият Господ, у Когото е благоволенieto на Отца (ср. Мат 3:17) и „в Когото са скрити всички съкровища на премъдростта и на знанието.“ (Кол. 2:3)⁹, и който всяка сила и всеки съд е получил [677B] от Отца, казва: „Той Ми даде заповед, що да кажа и що да говоря“ и още: „което Аз говоря, говоря го тъй, както Ми е казал Отец“ (Йоан 12:49 и 50)¹⁰; и ако Светият Дух не говори от себе си, но всички неща, които чува от Него, тях говори (ср. Йоан 16:13); то колко повече за нас и благочестиво и едновременно с това безопасно е така и да разсъждаваме и да правим в името на Господа наш Иисус Христос!?

И така, докато се борех с появяващите се ереси, следвайки примера оставен от предшествениците, и съответно, водейки се от спора с посятото от дявола безчестие, трябваше чрез различни слова, да възпирам или да отвърщам нападащите хули, и други подобни, според както нуждата на заболяването налагаше. Наистина, тези [слова] не рядко не бяха от Писанието, [677C] но при все това не бяха чужди на благочестивия му смисъл. Но пък и апостолът често не отбягваше ученията на елините, когато те бяха необходими за целта му.

Затова сега счетох, че е подходящо за нашата и ваша обща цел, в простотата на здравата вяра, да изпълня поръчението на Ваше Благолюбие в Христа¹¹, като кажа нещата, които научих от боговдъхнове-

⁷ Разбирам местоимението ἐκεῖνους като тях – Апостолите, чиято способност е идвала от Бога.

⁸ ἰκανώσαντος γενέσθαι διακόνους Καίνης Διαθήκης, οὐ γράμματος, ἀλλὰ πνεύματος.

⁹ ἐν ᾧ εἰσιν πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι.

¹⁰ ἐντολὴν ἔδωκε μοι, τί εἶπω καὶ τί λαλήσω καὶ ἃ οὖν ἐγὼ λαλῶ, καθὼς εἶρηκέ μοι ὁ πατήρ, οὕτως λαλῶ (нещата, които говоря аз, както казал ми е Отец, така говоря).

¹¹ τῆς ὑμετέρας ἐν Χριστῷ ἀγάπης – такъв израз се открива и в съчинението „Опровержение на защитната реч на Евномий“ (PG 29 col. 500 A). Според преводачите му на английски език този израз може да се тълкува и като учтиво обращение към епископ и св. Василий често го употребява в писмата си (вж. St. Basil of Caesarea).

ното Писание. И така, ще се въздържам от онези слова и думи, които не се намират в изразите на божественото Писание, ако и да запазват вътрешния му смисъл. И като чужди и враждебни на благочестивата вяра напълно ще избягвам и от всички онези неща, които чрез чужди [на Писанието] изрази, [677D] въвеждат у нас още и чужда [нему] мисъл и които не могат да се открият да са проповядвани от светиите.

Вярата – това е решително съгласие, в [680A] пълна увереност с истината на чутите неща, които са проповядвани в Божия благодат. Такава е показал Авраам, за когото е свидетелствано, че „не усъмни чрез неверие, но остана твърд във вярата, като въздаде Богу слава, напълно уверен, че Той е силен и да изпълни това, що е обещал“ (Рим. 4:20-21)¹².

И понеже „верен е Господ във всичките Си слова“ (Пс. 144:13)¹³ и „всички Негови заповеди са верни, твърди отвека довека, основани върху истина и правота“ (Пс. 7-8)¹⁴, то явно отпадане от вярата и високомерна хула е и премахването на нещо от написаното и прибавянето на нещо, което не е написано; защото, казал е Господът наш Иисус Христос: „моите овци слушат гласа Ми“ (Йоан 10:27)¹⁵, а малко преди това: „подир чужди човек не вървят, а бягат от него, понеже [680B] гласа на чуждите не познават“ (Йоан 10:5)¹⁶; а и апостолът, ползвайки човешки пример, най-строго забранява прибавянето или отнемането на каквото и да е от боговдъхновените писания, когато казва: „и човешко завещание, утвърдено вече, никой не разваля, нито допълня“ (Гал. 3:15)¹⁷.

2. Така, ние и днес както и всякога, знаели сме да избягваме всеки

Against Eunomius. The Catholic University of America Press, 2011, с. 81, бел. 6); виж допълнително статията за ἀγάπη б. G. в Lampe, G.W.H. *A Patristic Greek Lexicon*. Oxford University Press, 1961.

¹² οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ, ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει, δοὺς δόξαν τῷ θεῷ, καὶ πληροφωρηθεὶς ὅτι ὁ ἐπήγγελται, δυνατός ἐστιν καὶ ποιῆσαι.

¹³ πιστὸς κύριος ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ.

¹⁴ πισταὶ δε πᾶσαι αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ, ἐστηριγμέναι εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, πεποιημέναι ἐν ἀληθείᾳ καὶ εὐθύτητι.

¹⁵ Τὰ ἐμὰ πρόβατα τῆς ἐμῆς φωνῆς ἀκούει – малка вариация спрямо текста, но без промяна на смисъла.

¹⁶ Ἀλλοτρίῳ δὲ οὐ μὴ ἀκολουθήσωσιν, ἀλλὰ φεύξονται ἀπ' αὐτοῦ· ὅτι οὐκ οἶδασιν τῶν ἀλλοτρίων τὴν φωνήν.

¹⁷ ὅμως ἀνθρώπου κεκυρωμένην διαθήκην οὐδεὶς ἀθετεῖ ἢ ἐπιδιατάσσεται.

глас и мисъл чужди на Господното учение. Но както вече казах, целта, която сега е поставена пред нас и вас, се различава значително от онези ни намеренията, които ни водеха да напишем нещо друго или да кажем нещо различно. Това е така, тъй като тогава разрушителната дяволска хитрост подбуждаше хулата на ереста, а сега се представя за изповед на здрава вяра и откровение без заобиколки. Следователно и самият характер [680C] на словото за нас няма да е подходящ. Защото, както човек не би взел в ръцете си едни и същи оръжия при война и в земеделие (понеже едно е оръжието на занимаващите се на спокойствие с нещата за своето препитание, а съвсем друго снаряжението на строените в битка), така не бива да казва същите неща, този, който призовава в здравото учение и, друг, който опровергава говорещите против него. Защото един вид е изобличаващото слово, а друг – поощрителното. Една е откровеността на изповядващите в мир благочестивостта си, а други са трудностите на изправилите се срещу „възраженията на лъжовната наука“ (1 Тим. 6:20)¹⁸. По такъв начин и ние, ползваме словата си с различие. Винаги си служим чрез тях или за опазване или за изграждане на вярата; като ту най-борбено [680D] се съпротивляваме срещу онези, които се опитват да я погубят в дяволско лукавство, ту я показваме най-открито и интимно на желаещите да се изградят в нея. Така не правим нищо по различно от онова, което е казано от Апостола: „да знаете, как трябва да отговаряте всекиму“ (Кол. 4:6)¹⁹.

Но преди да пристъпим към [681A] самата изповед на вярата, струва си да се отбележи и следното: величието и славата на Бога, би-дейки непостижими за разума и неразкриваеми за ума, чрез една дума или мисъл нито се изясняват, нито се обмислят какво са. Чрез множество използвани думи, за наша полза, боговдъхновеното писание говори неясно дори за чистите в сърцето си – чрез загадки „като през огледало“. Защото „лице в лице“ (1 Кор 13:12) и съвършеното знание са обещаната отплата за достойните в бъдещия век. Сега обаче – дали Павел някой е или Петър – ако и да вижда истинно това, което вижда и нито блуждае, нито си фантазира – то пак през огледало вижда в

¹⁸ ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως.

¹⁹ εἰδέναι πῶς δεῖ ὑμᾶς ἐνὶ ἑκάστῳ ἀποκρίνεσθαι.

тайнственост²⁰; и като приема благодарствено сегашното „донейде“, радостно очаква бъдещата съвършеност [завършеност].

Именно това уверява апостол Павел, когато построява [681B] мисълта си по подобен начин. Той например казва: „Когато бях младенец“ – т.е. точно в момента, когато изучава азбуката на причината Божия от знаещите – „като младенец мислех и като младенец разсъждавах“. „А като станах мъж“ (1 Кор. 13:11)²¹ и побързах да достигна „до пълната възраст на Христовото съвършенство“ (Еф. 4:13)²², „оставих младенческото“ (1 Кор. 13:11). И придобих толкова голям растеж и напредък в разбирането на Божиите неща, така че познанието на еврейския ритуал да оприлича на движението на младенческия ум, докато на зрелия във всичко човек подобава знанието чрез Евангелието²³. До такава степен, изглеждащото днес съвършено знание е много по-малко, по-неясно [681C] и далечно от яснотата на бъдещия век, в сравнение със знанието, което ще бъде разкрито в бъдещия век на достойните, колкото далечно е гледането „лице в лице“ в сравнение със „смътното като през огледало“.

Същото показват и учениците на Господа около блажените Петър и Йоан, които, въпреки постоянния си напредък и растеж към по-добро в настоящия живот, сами се убедиха в твърде голямото превъзходство на знанието запазеното за бъдния век. Всички те, след като бяха достойни за избора на Господа, за живот с него, за апостолство от него, за разпределение на духовните дарове, и то след като чуха: „вам е дадено да узнаете тайните на царството небесно“ (Мат 13:11)²⁴; и след всичкото това знание и откриването на скритите за останалите неща, точно те и точно преди самите [684A] страдания на Господа

²⁰ Смятам, че „в тайнственост“ тук е по-подходящия превод на израза ἐν αἰνίγματι предаден в синодалния превод като „смътно“.

²¹ Ὅτε μὲν ἤμην νήπιος... ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμην· ὅτε δὲ γέγονα ἀνὴρ...

²² εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ χριστοῦ.

²³ За еврейския ритуал св. Василий ползва думата ἐπίγνωσιν, докато чрез Евангелието се придобива γνῶσιν. Може да се каже, че епигносисът е цялостно знание, докато гносисът е знание, което не е пълно. Това отговаря и на апофатическо богословие, което св. Василий изповядва в този пасаж. За разликата в употребата на двата термина виж на Robert E. Picirelli “The meaning of “Epignosis””, *The Evangelical Quarterly*, 1975 issue 2, 85-93.

²⁴ Ὑμῖν δέδοται γινῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν.

чуват: „Имам още много да ви говоря; ала сега не можете го понесе“ (Йоан 16:12)²⁵.

3. И така научаваме от тези неща и от други подобни на тях, че, от една страна, знае боговдъхновеното писание колко безгранично голямо е познанието, а от друга – колко недостижимо далечни за човешката природа са Божествените тайни в настоящето. И макар в напредъка си всеки постоянно прибавя все повече, всякога всеки ще остава далеч в сравнение с достойнството, чак докато „дойде свършеното знание, [когато] това „донейде“ ще изчезне“ (1 Кор. 13:10)²⁶.

И както нито една дума не е достатъчна да покаже изцяло цялата [684В] слава на Бога, така не е безопасно, която и да е дума да поеме в себе си цялото. Защото, когато някой каже „Бог“, той не е изяснил „Отец“, а при „Отец“ изпуска се „Създател“. И още, от всички тези думи липсва най-благого, мъдростта, сила и останалите, които носят се от Светото Писание. И още, „отец“, ако бихме го разбираме изцяло според нашата употреба спрямо Бога, то това би било светотатство; защото означава и страст, и семеизтичане, и незнание, и слабост, и всякакви подобни неща. Подобно е и със „създател“, защото за нас това включва още нужда от време, от материал, от работни инструменти и от помощ – неща от които, доколкото това е възможно за човек, трябва да изчистим дължимата слава на Бога. Това е така понеже, както казах, Достойнството, дори ако някой всички мисли да би събрал за изследване и всички езици да би ползва за изразяване, пак никога не би могъл да изложи.

[684С] Това наше разбиране е изразено ясно от най-мъдрия – Соломон, когато казва: аз казах: „ще бъда мъдър“, но мъдростта е далеко от мене – далеко е това, що е било“ (Екл. 7:23-24)²⁷. Не поради бягството ѝ, а защото най-добре се разкрива нейната непонятност пред онези, на които – по Божия милост – знанието отдава се в по-голяма степен.

И така, Боговдъхновеното писание по необходимост ползва множество имена и думи, за да изрази някаква частичност, самата тя

²⁵ Ἐτι πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι.

²⁶ ἔλθῃ τὸ τέλειον, [ὅτε] τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται.

²⁷ По текста на LXX εἶπα· σοφισθήσομαι καὶ αὐτὴ ἐμακρύνθη ἀπ' ἐμοῦ μακρὰν ὑπὲρ ὃ ἦν – букв. Казах: Ще се бъде омъдрен и тя (мъдростта) и тя бе отдалечена от мен, по-далеко отколкото бе.

неясна, около Божията Слава. Така че цялото богатство от Боговдъхновеното Писание относно Отец, Син и Свети Дух, да се събере от нас (невъзможно е) – нито сила, нито свободно време имаме, поради вашата крайна необходимост. [684D] Приведеното тук е малко от многото, но смятаме, че е достатъчно за вашето убеждаване, според откровеното на нас от разума на Писанието, и вашата увереност в намеренията ни. Защото, както множество неща издават за нас една благочестива мисъл, така и от малкото – мисля – разумният ще познае благочестието във всичко.

[685A] 4. И така, вярваме и изповядваме: един, единствен истинен и благ Бог и Отец Вседържител от когото е всичко; Бог и Отец на Господа наш и Бог Иисус Христос. И един единороден нему Син – Господ и Бог наш Иисус Христос, единствено истинен, чрез когото всичко е станало (ср. Йоан 1:3) – видимите и невидимите неща, у когото всичко се съединява²⁸ (ср. Кол. 1:17); Който в начало беше у Бога и Бог бе (Йоан 1:1) и след това, съгласно Писанието, яви се на земята и живя²⁹ между хората (ср. Вар. 3:38); „Който, бидейки в образ Божий, не счете за похищение да бъде равен Богу, но понизи Себе Си,“ и чрез рождение от девица „прие образ на раб“ „и по вид се оказа като човек“ (Фил. 2 6-8)³⁰, [685B] и според заповедта на Отца изпълни всички неща писани за Него и към Него „бидейки послушен дори до смърт, и то смърт кръстна“ (Фил. 2:8)³¹ „и на третия ден възкръсна според писанията“ (1 Кор. 15:4); и бе видян от светите му ученици и от останалите, както бе писано; Възнесе се на небесата и Седи от дясно на Отца; откъдето идва в края на този век да възкреси всички и да въздаде на всеки според делата му; когато справедливите ще придобият живот вечен и Царство на небесата, а грешниците ще бъдат осъдени на вечна мъка „дето червеят им не умира, и огънят не угасва“ (Марк. 9:44). И в един единствен Дух Свети, Утешителят, в Когото сме запечатани, за деня

²⁸ συνέστηκεν – още – съдържа заедно, съединява.

²⁹ συναεστράφη – пребиваваше заедно.

³⁰ ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, ἀλλ' ἐαυτὸν ἐκένωσεν...μορφὴν δούλου λαβὼν...καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος – За да се разбере по правилно този труден пасаж смятам, че е необходим един по-различен превод: Който съществуваше в природа на Бог, но не към привилегията да бъде равен Богу отиде, но сам се понизи... приемайки природата на раб... и намери се с форма на човек.

³¹ γενόμενος ὑπὸ κροῖς μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ.

на избавлението (ср. Еф. 4:30); Духът на истината (Йоан 14:7), „Духът на осиновлението, чрез Когото призоваваме [685С] „Авва, Отче“ (ср. Рим. 9:15); разпределящият и правещият даровете Божий всекому за полза, така както си иска (ср. 1Кор. 12:11); Учещият и Напомнящият всичко, което чува от Сина (Йоан 14:26)³²; Благият, Напътващият към всяка истина (ср. Йоан 16:13); Укрепващият всички вярващи за сигурно знание и точно изповедание, и благочестиво служение и поклонение духовно и истинско на Бог Отец, и на Единородния му Син, Господа и Бога наш Иисус Христос и Самия себе си.

[Вярваме и изповядваме], че всяко име е внимателно подбрано, за да изрази за нас ясно особеностите на назоваваното и при всяко от тези имена, някакви отделни особености без всякакво съмнение се наблюдават благочестиво: [688А] от една страна на Отец, в особеността на Отца, докато на Сина – в особеността на Сина, а на Светия Дух – в собствената му особеност. Нито Светият Дух от себе си говори, нито Синът от Себе си нещо прави; и докато Отец праща Сина, то Синът праща Светия Дух. Така разсъждаваме и така кръщаваме – в Троица единосъщна³³ според заповедта на Господа наш Иисус Христос, който каза: „идете, научете всички народи, като ги кръщавате в името на Отца и Сина и Светаго Духа, и като ги учите да пазят всичко, що съм ви заповядал“ (Мат. 28:19-20)³⁴

Когато спазваме именно тези неща ние показваме любов към Него и удостояваме се да стоим в нея, според Писаното. [688В] Не ги ли спазваме обаче е обратното – ставаме за укор. „Който не ме люби“ – казва Господ – „не спазва словата ми“ (Йоан 14:24)³⁵ и още „Който има

³² Тук има известно разминаване с текста на Евангелието, доколкото Йоан набляга повече върху това, че Духът ще напомня на учениците казаното от Христос. Василий пък набляга на това, че Духът ще напомня на Християните за това, което е Той е чул от Сина.

³³ Според Жан Грибомон това „единосъщен“, което присъства тук не се подкрепя от писмена традиция. Виж Gribomont, Jean. „Notes biographiques sur s. Basile le Grand“ – In: Fedwick, Paul. J (ed.) *Basil of Caesarea: Christian, Humanist, Ascetic. A Sixteen-Hundredth Anniversary Symposium*. Toronto, 1981, 36.

³⁴ Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν.

³⁵ Ὁ μὴ ἀγαπῶν με, τοὺς λόγους μου οὐ τηρεῖ.

заповедите Ми и ги пази, той е, който Ме люби“ (Йоан 14:21)³⁶.

5. Удивен съм изключително много! Понеже сам Господът наш Иисус Христос говори: „не се радвайте на това, че демоните ви се покоряват; а радвайте се, че имената ви са написани на небесата“ (ср. Лука 10:20)³⁷ и още „по това ще познаят всички, че сте Мои ученици, ако любов имате помежду си (Йоан 13:35)³⁸. И от тук апостолът, като показва необходимостта на любовта за всичко, свидетелства казвайки: „Да говоря всички езици човешки и дори ангелски, щом любов нямам, ще бъда мед, що звънти, или кимвал, що звека. Да имам пророчески [688C] дар и да зная всички тайни, да имам пълно знание за всички неща и такава силна вяра, че да мога и планини да преместям, - щом любов нямам, нищо не съм“ (1 Кор. 13:1-2)³⁹, а малко след това: „ако са пророчества, ще престанат, ако са езици, ще замлъкнат, ако са знание, ще изчезнат“ (1 Кор. 13:8)⁴⁰ и т.н., за които добавя, „а сега остават тия три: вяра, надежда, любов; но по-голяма от тях е любовта“ (1 Кор. 13:13)⁴¹.

И след тези и подобни на тези заповеди били са установени от Господа и апостола, пак казвам: Удивен съм! – как хората проявяват такова голямо усърдие и страст за нещата, които ще престанат и замлъкнат (ср. 1 Кор. 13:8); а за тези, които ще останат, и най-вече за „по-голямата от всички“ – любовта, която е характерния белег на християнина, – не само [688D] сами нямат никаква мисъл, но и се противят срещу стремящите се към нея. И с противопоставянето си изпълняват казаното: „сами не влизате, и на влизащите пречите да влязат“⁴². Затова и именно призовавам [689A] и се моля: отказали се

³⁶ Ὁ ἔχων τὰς ἐντολάς μου καὶ τηρῶν αὐτάς, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν με.

³⁷ μὴ χαίρετε ὅτι τὰ δαιμόνια (вм. πνεύματα) ὑμῖν ὑποτάσσεται· χαίρετε δὲ ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

³⁸ Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις.

³⁹ Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ῥῥῶν, ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. Καὶ ἔχω προφητείαν, καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα καὶ πᾶσαν τὴν γινῶσιν, καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὅρη { μεθιστάνειν ♦ μεθιστάναι }, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐθέν εἰμι.

⁴⁰ εἴτε δὲ προφητεῖαι, καταργηθήσονται· εἴτε γλώσσαι, παύσονται· εἴτε γινῶσις, καταργηθήσεται.

⁴¹ Nunī δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μέζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.

⁴² С вариации цитатът стои по близо до Мат. 23:13, отколкото до Лука 11:52. Οὕτε αὐτοὶ εἰσέρχονται, καὶ τοὺς εἰσερχομένους κωλύουσιν εἰσελθεῖν.

от безполезния спор и непристойни словоблудства, нека се задоволим с нещата казани от светиите и от самия Господ; и достойно за небесния повик да мислим, и достойно за Евангелието на Христос да заживеем⁴³, с надежда за вечен живот и за Небесното Царство, пригответно за всички, които пазят заповедите на Бога и Отца, според Благовестието на блажения⁴⁴ Бог – Иисус Христос, нашия Господ, в Дух Свят и в истина.

Беше ми напомнено от Вашето Благоговение, да се наблегне⁴⁵ върху тези неща и своето разсъждение ясно да направя накрая за вас, и чрез вас за братята (и сестрите)⁴⁶ в Христа, за ваше и тяхно пълно убеждение в името на Господа Наш – Иисус Христос. И [689B] счехме за необходимо и падащо се нам [задължение], чрез излаганите от нас тук и там неща, ничий ум, по никакъв начин, да не водим към объркването на спора – винаги принудени сме били да се изправим срещу тема приведена от противниците на истината; нито да бъдат въввлечени някои на противната страна от желаещите ни да обвинят за чужди неща, и често своите болести на нашата мисъл клеветнически да припишат, за да завлекат по-необразованите. От такива неща, като чужди на евангелската и апостолската вяра и любов, необходимо е да се пазите и вие като помните казаното от апостола: „Но ако дори ние, или Ангел от небето ви благовестеше нещо по-друго от това, що ние ви блавестихме, анатема да бъде.“ (Гал. 1:8)⁴⁷. И така, спазвайки

⁴³ πολιτεύεσθαι – самият термин може да се разбира и като „да се управляваме“. т.е. в самата дума е включена идеята за политическото.

⁴⁴ Странна ми е употребата на прилагателното τοῦ μακαρίου по отношение на Христос. До този момент не мях виждал такова обръщение към него.

⁴⁵ υπαγορεύσαι – ὑπ-αγορεύω – подсказвам, диктувам; прен. внушавам .

⁴⁶ Τοῖς...ἀδελφοῖς – според Ана Силва подобен тип обръщения у Василий, би трябвало да включват и сестрите, доколкото към този момент институцията на манастира е много далеч от познатата ни днес. По-скоро към 4 в. аскетичните общности следва да се умозрат като сравнително богати римски семейства, приели християнския облик на семейство – майки и бащи, братя и сестри. В този смисъл, самите аскетични произведения (аскетичния корупс) на Василий трябва да се мислят като насочени към подобен тип аудитория, която се е сблъсквала с въпроси и неясноти, как се живее по Християнски. Виж Silvas, Anna M. *The Asketikon of St Basil the Great*. Oxford University Press, 2007, 71 и сл.

⁴⁷ Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἡμεῖς ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὃ εὐηγγελισάμεθα ὑμῖν, ἀνάθεμα ἔστω.

онова „пазете се [689C] от лъжливите пророци“ (Мат. 7:15)⁴⁸, а също и „да страните от всеки брат, който постъпва безчинно, а не по преданието, що е получил от нас“ (2 Сол. 3:6)⁴⁹, то нека подредено да вървим в образа на светиите, като „бъдем съградени върху основата на апостолите и пророците, бидейки Сам Господ наш Иисуса Христа краеъгълен камък, върху когото цялата сграда, стройно сглобена, възраства в храм свет чрез Господа“ (ср. Еф. 2:20-21)⁵⁰. „Бог на мира да ви освети напълно, и целият ваш дух и душата и тялото да се запази без порок при пришествието на Господа нашего Иисуса Христа. Верен е [Бог], Който ви призовава, Който и ще стори това“ (1 Сол. 5:23-24)⁵¹, ако опазим заповедите му по благодатта на Христа в Светия Дух.

6. Намираме нещата относно здравата вяра в казаното [692A] дотук за достатъчни засега. Оттук насетне смятаме да изпълним обещанието в името на Господа наш Иисус Христос за нравствените правила⁵². Ето защо търсихме колкото може повече неща – забранени или разрешени – пръснати тук и там в Новия Завет; и тези неща, според силите си, постарахме се да съберем за удобство на желаещите в разделени на глави правила. Към всяко правило е посочен и номер на включените в него глави на писанието – дали от Евангелието, дали от апостола, дали от Деянията – за да може четящият правилото, след като е видял поставения до него първи, а ако се случи и втори номер, взимайки след това самото Писание, за да изследва главата по предеспоменатия номер, да намери свидетелството, [692B] от което правилото е извлечено. Желаех в началото и от Стария Завет съзвучно казаните неща с Новия завет да посоча в правилата. Тъй като обаче нуждата на братята и сестрите⁵³ в Христа притиска ни сега колкото може по-бързо да изпълним старите си обещания, то спомних си ка-

⁴⁸ Προσέχετε ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν.

⁴⁹ στέλλεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ παντὸς ἀδελφοῦ ἀτάκτως περιπατοῦντος, καὶ μὴ κατὰ τὴν παράδοσιν, ἣν παρέλαβον παρ' ἡμῶν.

⁵⁰ ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν ᾧ πᾶσα οἰκοδομὴ συναρμολογουμένη αὖξει εἰς ναὸν ἅγιον ἐν κυρίῳ.

⁵¹ Ὁ δὲ θεὸς τῆς εἰρήνης ἀγιάσαι ὑμᾶς ὁλοτελεῖς, καὶ ὁλόκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα, καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ τὸ σῶμα ἀμέμπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τηρηθεῖ. Πιστὸς [ὁ Θεὸς] ὁ καλῶν ὑμᾶς, ὃς καὶ ποιήσει.

⁵² Περὶ τῶν ἠθικῶν.

⁵³ τῶν ἀδελφῶν – виж бел. 45.

заното: „дай съвет на мъдрия, и той ще бъде още по-мъдър“ (Прит. 9:9)⁵⁴. Така че може, този който желае, с достатъчната помощ на представеното, да вземе Стария Завет и да научи за себе си съгласуваността на цялото боговдъхновено писание. Най-вече от единия глас, помагаш на вярващите и на знаещите истината – думите на Господа. Поради всичко [692С] това и счетох за достатъчно да се изложи не всички неща от Новия Завет, но само малко от всичките.

Библиография

Anastos, Milton. V. „Basil's Κατὰ Εὐνοίου. A Critical Analysis.“ – In: Fedwick, Paul. J (ed.) Basil of Caesarea: Christian, Humanist, Ascetic. A Sixteen-Hundredth Anniversary Symposium. Toronto, 1981, 67 – 136.

Basil of Caesarea, St. „Against Eunomius“. Trans. DelCogliano, M. и Radde-Gallwitz, A. The Catholic University of America Press, 2011.

Basil, Saint. The Letters. Vol. III. Transl. Deferrari, London, 1986,

Basilius Caesar. Contra Eunomium (PG 29).

Basilius Caesar. De fide (PG 31).

Basilius Caesar. De Iudicio Dei, (PG 31).

Basil, Saint. The Ascetic Works of Saint Basil. Translated into English with Introduction and Notes by W.K.L. Clarke, D.D. London, 1925.

Edelstein, J. P. The Oxford Dictionary of Byzantium, Oxford University Press, 1991.

Fatti, Federico. „An Extraordinary Bishop: Eusebius of Caesarea in Cappadocia.“ – In: Leemans, Johan etc. (ed.) Episcopal Elections in Late Antiquity, Berlin: de Gruyter, 2011.

Fedwick, Paul. J. „A Chronology of the Life and Works of Basil of Caesarea“ – In: Fedwick, Paul. J (ed.) Basil of Caesarea: Christian, Humanist, Ascetic. A Sixteen-Hundredth Anniversary Symposium. Toronto, 1981.

Gribomont, Jean. „Notes biographiques sur s. Basile le Grand“ – In: Fedwick, aul. J (ed.) Basil of Caesarea: Christian, Humanist, Ascetic. A Sixteen-Hundredth Anniversary Symposium. Toronto, 1981.

Gribomont, Jean. Histoire du texte des Ascétiques de S. Basile. Louvain: Institut Orientaliste, 1953.

Lampe, G.W.H. A Patristic Greek Lexicon. Oxford University Press, 1961.

Radde-Gallwitz, A. „Private Creeds and their Troubled Authors“. Journal of Early

⁵⁴ δίδου σοφῶ ἀφορμὴν καὶ σοφώτερος ἔσται – букв. Дай на мъдрия изходно място (но и помощни средства) и по мъдър ще стане.

Christian Studies, 24, 4, Winter 2016, 465-490.

Риболов, С., Традиция и контекст в богосмислието на гръцките отци. София: Синод. изд. 2014 [Ribolov, S., Tradition and Context in the Theology of the Greek Fathers. Sofia: Synod Press. 2014].

Ritter, Adolf M. „Statt einer Zusammenfassung. Die Theologie des Basileios im Kontext der Reichskirche am Beispiel seines Charismaverständnisses“ – In: Fedwick, Paul. J (ed.) Basil of Caesarea: Christian, Humanist, Ascetic. A Sixteen-Hundredth Anniversary Symposium. Toronto, 1981.

Silvas, Anna M. The Asketikon of St. Basil the Great. Oxford University Press, 2007.

Vaggione, R. P. Eunomius. The Extant Works. Oxford University Press, 1987.

Флоровски, Г. прот. Източните отци от IV в. Прев. Сл. Янакиева, София: Тавор, 2000 [Florovsky, G. The Eastern Fathers of the IV c. Bulg. trans. Sl. Yanakieva, Sofia: Tabor, 2000].

Цоневски, Ил. Патрология. Живот, съчинения и учение на църковните отци, учители и писатели. София: Синодално изд., 1986 [Tsonevsky, Il. Patrology. Lives, writings and teachings of church fathers, teachers and writers. Sofia: Synod Press 1986].